

הסוגיא השבע עשרה – השוחט עד סוף המשנה (עה ע"א-עה ע"ב)

[1] והשוחטו	פיסקא ממשנתנו
[2] שוחט משום מאי חייב? רב אמר משום צובע; ושמואל אמר משום נטילת נשמה. "משום צובע" – אין, "משום נטילת נשמה" – לא? אימא: "אף משום צובע". אמר רב: מילתא דאמרי, אימא בה מילתא, דלא ליתו דרי בתראי וליחכו עלי – צובע במאי ניחא ליה? ניחא דליתווס ¹ בית השחיטה דמא, כי היכי דליחזוה אינשי וליתו ליזבנו מיניה.	מהלוקת רב ושמואל, וביאור עמדת רב בידי סתם התלמוד
[3] והמולחו והמעברו	פיסקא ממשנתנו
[4] היינו מולח והיינו מעבר. רבי יוחנן וריש לקיש דאמרי תרווייהו: אפיק חד מינייהו ועייל שירטוט.	הסתיוגות מלשון המשנה והגהתו
[5] אמר רבה בר רב הונא: האי מאן דמלח בישרא – חייב משום מעבד; רבא אמר: אין עיבוד באוכלין. אמר רב אשי: ואפילו רבה בר רב הונא לא אמר אלא דקא בעי ליה לאורחא; אבל לביתא לא משוי איניש מיכליה עץ.	מהלוקת בענין המעבד באוכלין
[6] והממחקו והמחתכו	פיסקא ממשנתנו
[7] אמר רבי אחא בר חנינא: השף בין העמודים בשבת – חייב משום ממחק. אמר רבי חייא בר אבא: ² שלשה דברים סח לי רב אשי ³ משמיה דרבי יהושע בן לוי – המגרר ראשי כלונסות בשבת חייב משום מחתך; הממרח רטיה בשבת חייב משום ממחק; והמסתת את האבן בשבת חייב משום מכה בפטיש.	מימרות בעניני ממחק, מחתך, ומכה בפטיש
[8] אמר רבי שמעון בן קיסמא ⁴ אמר רבי שמעון בן לקיש: הצר צורה בכלי והמנפח בכלי זכוכית – חייב משום מכה בפטיש. אמר רב יהודה: האי מאן דשקיל אקופי מגלימי – חייב משום מכה בפטיש. והני מילי דקפיד עלייהו.	מימרות בענין מכה בפטיש
[9] והכותב שתי אותיות	פיסקא ממשנתנו
[10] תנו רבנן כתב אות אחת גדולה ויש במקומה לכתוב שתיים – פטור; מחק אות גדולה ויש במקומה לכתוב שתיים – חייב; אמר רבי מנחם ברבי יוסי וזה חומר במוחק מבכותב.	
[11] הבונה והסותר המכבה והמבעיר והמכה בפטיש	פיסקא ממשנתנו

1 ותיקן ואוקספורד: "דליתווס"; מינכן: "דניתווס".
2 ותיקן: "ר' חייא בר אשי".
3 אוקספורד וד"ר: "רב אשי".
4 ותיקן: "יאסניא"; אוקספורד: "יאסיניא"; מינכן: "יאסניה"; ד"ר: "יסמי".

- [12] **רבה ורבי זירא דאמרי תרווייהו: כל מידי דאית ביה גמר מלאכה – חייב משום מכה בפטיש.** כלל בעניין מכה בפטיש
- [13] **אלו אבות מלאכות** פסקא ממשנתנו
- [14] **”אלו” – לאפוקי מדרבי אליעזר, דמחייב אתולדה במקום אב.**
- [15] **חסר אחת** פסקא ממשנתנו
- [16] **לאפוקי מדרבי יהודה, דתניא רבי יהודה מוסיף את⁵ השובט והמדקדק. אמרו לו: שובט הרי הוא בכלל מיסך; מדקדק הרי הוא בכלל אורג.**

רש"י

שוחט משום מאי מייחויב שחיטה במלאכת המשכן היכא, ומאי עבידתה? אי מעורות אילים מאדמים – למה לי בהו שחיטה, בחניקה נמי סגי! משום צובע שצובע את הבשר של בית השחיטה, ולקמן מפרש אמאי מיכוין לצובעו, וצביעה הואי במשכן אב מלאכה. משום נטילת נשמה דנטילת נשמה הואי במשכן באילים מאדמים ותחש והלזון. אף משום צביעה ונפקא מינה לחיוביה תרתוי. מילתא דאמרי אימא כו' דבר תימה אמרתי להזכיר צביעה בשחיטה, צריך אני לומר בו דבר טעם, דלא ליתו דרי בתראי השומעים וליחכו עלי. צובע בשר במאי ניהא ליה להאי שוחט בצביעת הבשר – היינו חוכא, ואני אומר בו טעם. ניהא ליה דלתווס בית השחיטה בדמא שיהא צבוע בדם. כי היכי דניחוייה אינשי שנשחטה היום, וניתו ונזבנו. היינו מולח היינו מעבד אטו מליחה לאו צורך עיבוד הוא? ועייל שירטוט לפי שדרך הרצענין, כשהוא בא לחתכו, משרטטו תחלה, כפי מה שהוא רוצה להאריך ולהרחיב ולקצר החיתוך, ואחר כך מעביר הסכין דרך השירטוט, וכן בעורות המשכן כשהתכום. דקבעי ליה לאורחא שמולחה הרבה. השף בין העמודים כגון עמודי אכסדראות שעשויים חלונות חלונות, ונסמכין בחלונות בין עמוד לעמוד, והשף שם בקרקעית הבנין שנשענין עליו כדי שיהא חלק – חייב משום ממהק. המגרר ראשי כלונסות שיהיו ראשיהן שוין וחדין. ממרח רטיה מחליק תחבושת על המכה. מסתת את האבן לאחר שנעקרה מן ההר ונחצבה, מחליקה. משום מכה בפטיש שהוא גמר מלאכה. הצר בכלי צורה בכלי שעומד לכך לנאותו. מנפח בכלי זכוכית כשהותך נעשה על ידי נפוח. דשקיל אקופי ראשי חוטין התלויין ביריעה במקום קשורין, כשניתק בה חוט וקשרוהו, וכן קשין וקסמים דקין שנארגו בה בלא מתכוין, ונוטלין אותם ממנה לאחר אריגה – גמר מלאכה הוא, וחייב משום מכה בפטיש. כתב אות אחת גדולה כו' פטור שבקרשי המשכן שתיים היו כותבים, אחת בזו ואחת בזו, כדי לזווגן כשסותרים אותן. מחק אות אחת כו' חייב שאין מלאכת מחיקה חשובה אלא על מנת לכתוב, והרי יש מקום לשתי אותיות. אמר ר' מנחם בר' יוסי הא קא משמע לן: מאן תנא קמא – ר' מנחם ברבי יוסי. לאפוקי מדר' אליעזר דהא אמרן דלא נמנו כאן אלא להודיענו מנין חטאות של העלם אחד, ותנא הרי אלו למעוטי, שאם עשה תולדותיהם עמהן, דאינו מביא עליהן חטאת, ודלא כר' אליעזר דמחייב אתולדה עם האב בכריתות. שובט משוה השתי בכרכר שקורין ריו"ל [והוא הכרכר, העץ שמסייע להעברת הערב בשתי]. מדקדק כשמותח חוט הערב מכה בכרכר עליו במקומות מקומות ליישבו, שלא יהא מתוח יותר מדאי, שהמתיחה מעכבתו מהתחבר יפה עם הארג. שובט הרי הוא בכלל מוסך דהיינו מוסך ממש, שמסדר חוטי השתי. הרי הוא אורג דהיינו אורג ממש, ולא דמי לזורה ובורר ומרקד, דזה בקשין וזה בצרורות וזה בקמח.

מסורת התלמוד

[2] רב אמר וכו' עיין ירושלמי שבת ז ב, י ע"ג. [4] היינו מולח וכו' עיין ירושלמי שם. [7] השף וכו' עיין ירושלמי שם. המגרר [...] הממרח וכו' עיין ירושלמי שם. והמסתת וכו' שבת להלן קב ע"ב. [8] הצר צורה בכלי עיין ירושלמי שם. והמנפח וכו' עיין ירושלמי שם י ע"ד. [10] כתב אות אחת וכו' תוספתא שבת יא ט-י, עמ' 48; ירושלמי שם רע"ד. [12] כל מידי וכו' עיין ירושלמי שם י טע"ב. [14] רבי אליעזר דמחויב וכו' כריתות טז ע"א; שבת צו ע"ב ובבא קמא ב ע"א; והשווה שבת צו ע"ב. [16] רבי יהודה מוסיף וכו' תוספתא שבת ח ב, עמ' 30; ירושלמי יב א, יג ע"ג; פסחים א, לג ע"ב; בבלי להלן צו ע"ב.

ביאור הסוגיא

מבוא

"סוגיא" זו היא למעשה אוסף של הערות קצרות המבארות פיסקות שונות ממשנתנו. רובן ככולן התבארו על ידי רש"י ורבינו חננאל ללא כל קושי, וכן ביאר הרב אברהם גולדברג את רובן במסגרת פירושו למשנה שבת. בשתיים מן הפיסקות מסתכם דיון הבבלי בהבאת ברייתות השנויות בתוספתא, שנתבארו בתוספתא כפשוטה של הגר"ש ליברמן. לכן נסתפק גם כאן בעיקר בציון מקבילות ובהערות קצרות עליהן.

[2] רב אמר משום צובע וכו' – דברי שמואל פשוטים למדי,⁶ ודברי רב תמוהים.⁷ יתכן אפוא שמתחילה נאמרו דברי רב ושמואל לא על השוחט אלא על העושה חבורה, כפי שנראה מדברי הירושלמי שנביא להלן. אולם יש להקדים ולציין שנחלקו בירושלמי⁸ אם שחיטה היא אב מלאכה או תולדה של חבורה (שבת ב ה, ה ע"א): "רבי יוסי בי רבי בון אמר: איתפלגון רבי לעזר ורבי יוחנן; חד אמר: שחיטה עיקר וחבורה תולדת, וחורנה מחלף". וכן שם ז ב, י ע"ג: "השוחטו; רבי שמעון בן לקיש אמר: לית כאן שחיטה. שחיטה תולדת חבורה היא. ולמה לא תנינתה עמהון? אלא בגין דתנינן סדר סעודה, תנינתה עמהון". לפי שיטת הירושלמי יש לראות בהוצאת דם על ידי חבורה "נטילת נשמה שבאותו מקום" (ירושלמי שם). בנוגע לדין חבורה שנינו בתוספתא שבת ח כג, עמ' 34: "מנין למאדים בשבת שהוא חייב? שני: ועורת אלים מאדמים. אי זו היא חבורה? כל שיצא ממנה דם. נצרר הדם אע"פ שאין יכול לצאת – הרי זה חייב". מסורת זו הובאה בירושלמי (שם) בצורה זו:

הצובעו. מה צביעה היתה במשכן? שהיו משרבטין בבהמה בעורות אלים מאדמים. אמר רבי יוסי: הדא אמרה, העושה חבורה ונצרר בה דם – חייב [...]. המוציא דם – חייב משום נטילת נשמה שבאותו מקום.

משמע אפוא שהמטיל חבורה ונצרר הדם, חייב משום צובע. ואם הוציא דם, חייב משום נטילת נשמה. הקשר בין מסורת זו לבין דברי רב ושמואל גלוי לעין,⁹ ובמיוחד הקביעה שחייב "אף משום צובע". אולם הבבלי סבור שהעושה חבורה חייב משום דש,¹⁰ ומדברי הרמב"ם (הלכות שבת פרק ח סוף הלכה ט) משמע שזהו הדין בין יצא דם בין נצרר ולא יצא. לפי הבבלי שוחט היינו נטילת נשמה, כלומר הריגה בדווקא.

לאור עובדות אלו אפשר לשער שפירוש סתם התלמוד לדברי רב וכן שינוי הכותרת שעליה מוסבים דברי רב ושמואל מ"החובל משום מאי חייב" (או ניסוח דומה) ל"השוחט משום מאי חייב", באו בעקבות הקביעות ההלכתיות בנוגע לחובל (חייב משום דש) ולשוחט (=הורג), שנתקבלו על דעת עורך הסוגיא.¹¹

בנוגע למילה "ליתווס" (נוסח אחר: ליתווס, ניתוס); לוי (כרך א, עמ' 503) ציין לשורש "ושי" בערבית, שפירושו לצבוע או להכתים, ופליישר (שם, עמ' 560) אישר שציון זה מתאים להקשריה השונים של המילה בבבלי. אולם למרות זאת הוא פקפק בכך במקצת משום שאין באזכורי המילה זכר לאות השורש יו"ד, והוא מצדד בהצעת שורש אחר: "תוס"; דלמן (עמ' 121) הציע "וסס".

6 עיין תוספות עה ע"א ד"ה השוחט.

7 עיין רש"י עה ע"ב ד"ה מילתא דאמרי אימא.

8 עיין גולדברג בפירושו למשנה שבת, עמ' 149; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 291.

9 השוה גולדברג, עמ' 149, הערה 90.

10 קביעה זו משתקפת הן בדברי רבא בסוגיא טו [3] לעיל הן בנוסח הסופי של הברייתא, שם [2]. סביר להניח שקביעה זו לא היתה מקובלת על רב ושמואל.

11 עיין עוד ליברמן, עמ' 122 – 123; רטנר, עמ' 100 – 101; חסדי דוד פרק ט הלכה יג, עמ' עא – עב במהדורה החדשה.

[4] אפיק חד מינייהו ועייל שירטוט וכו' – בירושלמי שם י ע"ג: "המעבדו. מה עיבוד היה במשכן? שהיו משרטטין בעורות. מה משרטטין לון? מסרגלין לון". לשאלה אם הלשון "אפיק" כאן בבבלי הוא הגהה או פירוש כמו בירושלמי, עיין בדברי אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 291, וגולדברג בפירושו למשנה שבת, עמ' 150, הערה 93.

[7] אמר רבי אחא בר חנינא וכו' – בירושלמי שם י ע"ג:

הממחקו. מה מחיקה היתה במשכן? זעיר בר חנינא בשם רבי חנינא: שהיו שפין את העור על גבי העמוד. השף את העור על גבי העמוד – חייב. משום מה הוא חייב? רבי יוסה בשם רבי יהודה בן לוי, רבי אחא בשם רבי יהודה בן לוי: משום מוחק.

נחלקו המפרשים אם הכוונה בבבלי ובירושלמי בשיפה על גבי העמוד לשם תיקון העור או לשם תיקון העמוד; עיין גולדברג, עמ' 150–151. וכן מצאנו בירושלמי שם:

רבי חיייה בשם רבי יוחנן: הגורד ראשי כלונסות – חייב משום מחתך; הממרח את האיטפלנית – חייב משום ממחק.

שמועה זו בירושלמי מקבילה לשניים מתוך שלושת הדברים שנאמרו משמו של רבי יהושע בן לוי בבבלי. דינה של רטייה (= איטפלנית) ברור. בנוגע לגרידה (או גרידה) של ראשי כלונסות, אין זה ברור מהו התיקון שבדבר. כלונס הוא קורת עץ¹² המשמשת לבניין (בבא בתרא סז ע"ב) או לישיבה.¹³

בין אם שיפת הקורה היא לשם ישיבה בין לצורך בניין עשויה גרידת ראשי הכלונסות לשמש ליישור פני הקורה או להתאמת מידתה. לשאלה אם מלאכת מחתך היא דווקא למידה מסוימת או לאו, עיין גולדברג, עמ' 151.

דין המסתת את האבן נמצא גם בבבלי להלן קב ע"ב:

מסתת משום מאי מיחייב? רב אמר: משום בונה, ושמואל אמר: משום מכה בפטיש. [...] בעא מיניה רב נתן בר אשעיא מרבי יוחנן: מסתת משום מאי מיחייב? אחוי ליה בידיה משום מכה בפטיש.

הדין כאן הוא כשמואל ורבי יוחנן, ודלא כרב; ועיין גולדברג, עמ' 235–236.

[8] הצר צורה בכלי וכו' – בירושלמי שם י ע"ג: "הצר צורה – הראשון חייב משום כותב והשני חייב משום צובע; חיסר בה אבר ובא אחר וגמרה – חייב משום מכה בפטיש."¹⁴ והמנפח וכו' – בירושלמי שם י ע"ד: "רבנן דקיסרין בשם רבי שמעון בן לקיש [...] והנופח כלי זכוכית [...] משום בונה".

האי מאן וכו' – פירש ר"ח: "אקופי – נימין או חתיכות עצים קטנים שמסירים אותם בגמר מלאכת הבגד". יסוד המילה לא נתברר לי, אבל השווה "קופיא" בסורית qipiai במנדאית, שפירושו פסולת הצפה על פני דבר.

[10] כתב אות אחת וכו' – שנינו בתוספתא מסכת שבת יא ט-י, עמ' 48:

הכותב אות אחת גדולה – אע"פ שיש¹⁵ במקומה כדי לכתוב שתי אותות – פטור; המוחק אות אחת גדולה, אם יש במקומה כדי לכתוב שתי אותות – חייב. אמ' ר' מנחם בי ר' יוסה:

12 דלמן (עמ' 199) ולוי (כרך ב, עמ' 342) ציינו למילים יווניות שונות שמשמען עץ או קורות עץ.
13 תוספתא מסכת כלים בבא בתרא ב ב, עמ' 591: "אמר ר' אלעזר בר' צדוק: ראשי כלונסאות היו בהר הבית שעליהן אומנין יושבין ושפין את האבנים, ולא חשו להם חכמים משום טומאה"; וכן בירושלמי שבת ד ב, ז ע"א: "רבי זעירא בשם רבי ירמיה: ראשי כלונסיות שחישב עליהן מאיתמל – מותר לטלטלן. רבי יונה ורבי יוסי סלקון לסדרא דבר עולא דהוה רבעה תמן, והוה תמן ראשי כלונסיות. אתון ושאלון ליה: מהו לטלטלן? אמר לון: אם חשבתם עליהן מאיתמל – מותר לטלטלן; ואם לאו – אין אתם מותרין לטלטלן".

14 השווה תוספתא שבת יא ג, עמ' 46: "הצר צורה – עד שיצור את כולה", ועיין דברי ליברמן שם, עמ' 169 ד"ה הצר.
15 כנוסח הדפוס וכתבי יד ערפורט ולונדון; עיין ליברמן, תוספתא כפשוטה, עמ' 177 ד"ה הכותב; והשווה בירושלמי שבת ז ג, י ע"ד.

זה חומר במוחק שאין בכותב, ובכותב שאין במוחק. חומר בכותב: הכותב לקלקל – חייב; והמוחק לקלקל – פטור.

לשון הסיפא נקטע בבבלי (גולדברג, עמ' 152), ועיין רש"י עה ע"ב: "אמר ר' מנחם בר' יוסי: הא קא משמע לן מאן תנא קמא – ר' מנחם ברבי יוסי", ועיין דברי הלבני, עמ' רכ.

[12] כל מידי דאית ביה גמר מלאכה וכו' – בירושלמי שם י סע"ב-רע"ג:

ר' יוחנן ור"ש בן לקיש עבדין הוויי בהדא פירקא תלת שנין ופלוג. אפקון מיניה ארבעין חסר אחת תולדו על כל חדא וחדא. מן דאשכחון, מיסמוך סמכין; הא דלא אשכחון, מיסמוך עבדוניה משום מכה בפטיש.

על השינוי במלאכת מכה בפטיש ממלאכה מוגדרת של תיקון כלי למושג כללי של גמר מלאכה, השייך בכל שאר המלאכות, עיין דברי גולדברג, עמ' 153, 236.

[14] מדרבי אליעזר וכו' – עיין לעיל בסוגיא יא בביאור ל-1]. רב נסים גאון (ספר המפתח, עמ' כו) ציין לבבלי כריתות טז ע"א, ועיין עוד שבת צו ע"ב ובבא קמא ב ע"א; והשווה שבת צו ע"ב. גולדברג (עמ' 154, הערה 105) שיער שייחוס שיטה זו לרבי אליעזר הוא מיסודם של האמוראים בכריתות שם, ועיין דבריו (שם) על השימוש במילה "אלו" יחד עם מספר.

[16] רבי יהודה מוסיף וכו' – שנינו בתוספתא שבת ח ב, עמ' 30:

המיסיך שלשה חוטין כתחילה – הרי זה חייב. ר' יהודה או': אף השוביט והמדקדק על גבי אריג כל שהוא – הרי זה חייב.

ועיין בדברי ליברמן, תוספתא כפשוטה, עמ' 107-108, שהאריך בביאור תוספתא זו ובשיטות הבבלי והירושלמי. החשוב לענייננו הוא שבתוספתא אין הכוונה להוסיף מלאכות לרשימת המשנה אלא לחייב על מלאכות אלו ב"כל שהוא". על סגנון הברייתא, בניגוד לתוספתא, ועריכה משנית המשותפת לה ולברייתא שבסוגיא טז [2], עיין בביאורנו לעיל שם.